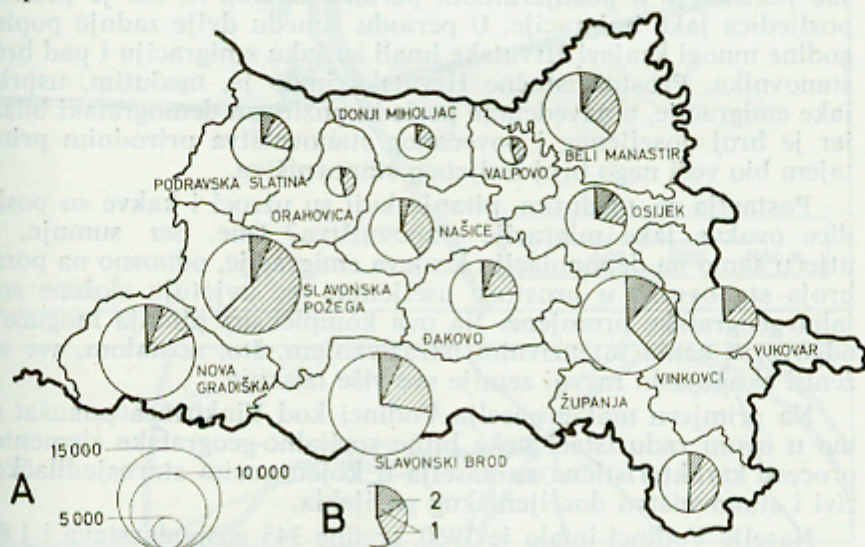

VOĐINCI

PRILOG PROUČAVANJU SOCIJALNO-GEOGRAFSKIH PROMJENA KOLONIZACIJSKIH NASELJA ISTOČNE HRVATSKE

MILAN VRESK

Jedno od bitnih demografskih obilježja prostora istočne Hrvatske je, kao posljedica intenzivne imigracije, veliki udio stanovništva i gospodarstava doseljeničkog porijekla. Prema popisu stanovništva 1961. godine polovina stanovništva istočne Hrvatske bilo je doseljeničkog porijekla, a 1964. godine (1) od 131 415 poljoprivrednih gospodarstava na doseljenička je otpadalo, uključivši i unutarnja

Sl. 1. Udio doseljeničkih poljoprivrednih gospodarstava u općinama istočne Hrvatske 1964. godine (1. ukupno doseljena; 2. doseljena gospodarstva 1955-1964.)

Fig. 1. The numbers of immigrant farming households in the communes of eastern Croatia (1 — the total of immigrant households, 2 — households immigrated between 1955 and 1964)

preseljavanja, 47 570 ili 36,2% gospodarstava. U nekim je općinama udio doseljeničkih gospodarstava iznosio preko polovine ukupnog broja gospodarstava. U općini Slavonska Požega na njih je otpadalo 63,2%, u općini Županja 51,3% itd. (sl. 1).

Doseljavanje stanovništva u prostor istočne Hrvatske vrši se već preko stotinu godina. Počela su se spontano odvijati iz naših prenaseljenih krajeva u prošlom stoljeću. Početkom ovog stoljeća poduzimaju se organizirana preseljavanja (V. Horvat 1942).

Od posebnog su geografskog interesa imigracije u prostor istočne Hrvatske u poslijeratnom periodu. U prvih nekoliko godina nakon drugog svjetskog rata značajna je bila planska kolonizacija stanovništva. Međutim, intenzitet imigracije i dalje je bio u porastu, a istovremeno mijenjala se struktura doseljenog stanovništva prema porijeklu. Samo je u periodu od 1955. do 1964. godine (1) u istočnu Hrvatsku doseljeno, s unutrašnjim migracijama, 10 201 gospodarstvo, što je 21,4% od ukupnog broja doseljenih gospodarstava. Najveći broj doseljenih gospodarstava ovog perioda imale su općine jačih industrijskih centara: Vukovar, Osijek, Đakovo, Vinkovci itd. (sl. 1).

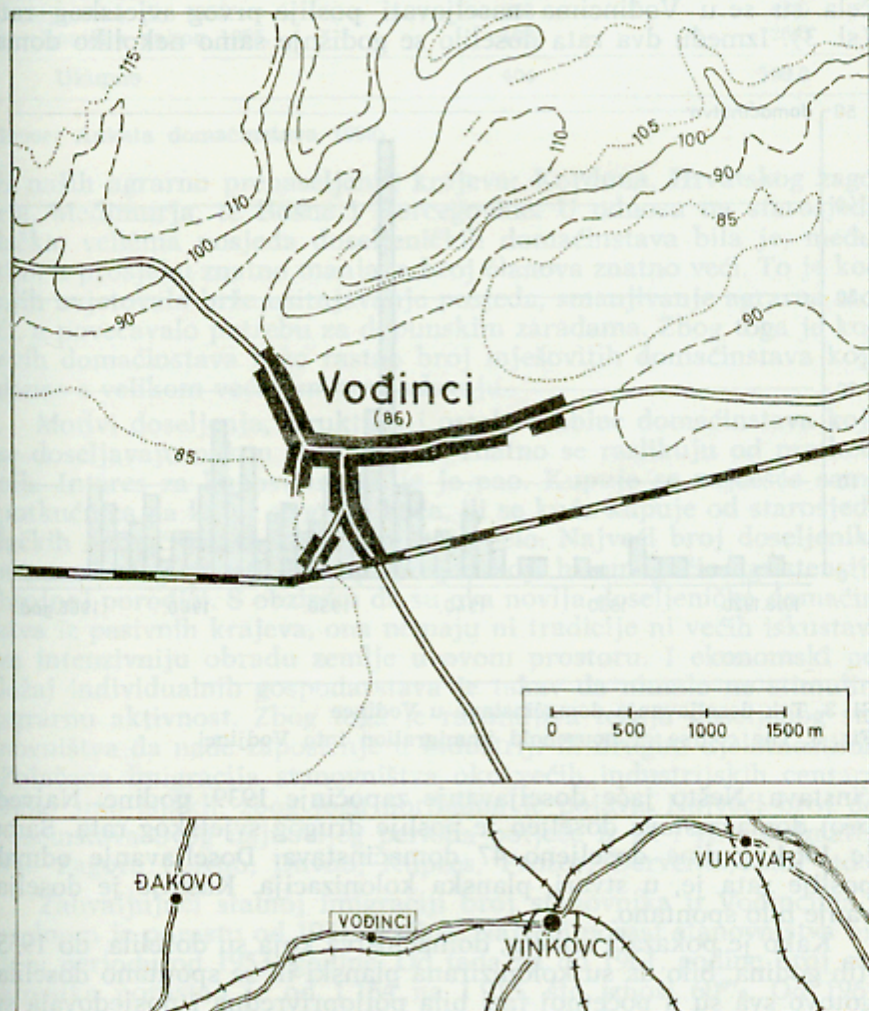
Broj stanovnika istočne Hrvatske je zbog imigracije znatno porastao. Kako je utvrđeno (M. Sić 1968), stanovništvo istočne Hrvatske poraslo je u poslijeratnom periodu za 16,7%, što je pretežno posljedica jake imigracije. U periodu između dvije zadnje popisne godine mnogi krajevi Hrvatske imali su jaku emigraciju i pad broja stanovnika. Prostor istočne Hrvatske imao je, međutim, usprkos jake emigracije, u navedenom periodu pozitivan demografski bilans, jer je broj doseljenog i povećanog stanovništva prirodnim priraštajem bio veći nego broj iseljenog stanovništva.

Postavlja se, međutim, pitanje koji su uzroci i kakve su posljedice ovakve jake migracije stanovništva? One, bez sumnje, ne utječu samo na depopulaciju krajeva emigracije, odnosno na porast broja stanovnika u prostoru useljenja, već uvjetuju složene socijalno-geografske promjene. Na ova kompleksna pitanja moguće je odgovoriti samo intenzivnim istraživanjem, što, uostalom, sve složeniji ekonomski razvoj zemlje sve više iziskuje.

Na primjeru malog naselja Vođinci kod Vinkovaca pokušat ćemo u ovom radu istaći neke bitne socijalno-geografske elemente i procese karakteristične za naselja u kojem, osim starosjedilačkog, živi i stanovništvo doseljeničkog porijekla.

Naselje Vođinci imalo je 1960. godine 345 gospodarstava i 1 848 stanovnika. Razvilo se na kontaktu niske aluvijalne doline Save, te višeg i ocjeditijeg Đakovačkog lesnog ravnjaka (sl. 2). Mogućnost iskorištavanja dviju površina različitih osobina od bitnog je značaja za razvoj naselja. Vođinci su se, naime, razvili kao izrazito agrarno naselje s određenom agrarnom strukturom. Naselje je, međutim, poslije rata izgubilo izrazito agrarni karakter. Koloniza-

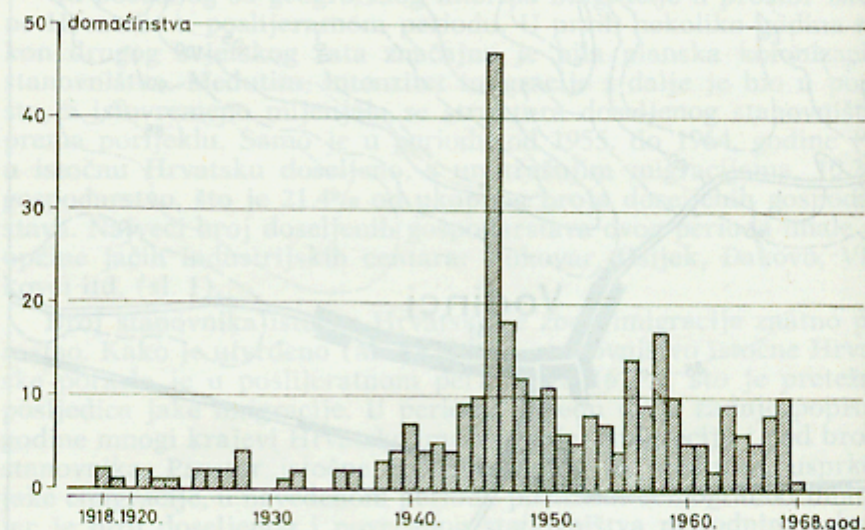
cijom domaćinstava iz drugih krajeva postepeno se je mijenjala demografska i agrarna struktura naselja. Veličina posjeda se smanjivala, mijenjala se orijentacija iskorištavanja oraničnih površina, a broj domaćinstava se stalno povećavao.

Sl. 2. Vodinci — položaj naselja na kontaktu doline Save i lesnog ravnjaka

Fig. 2. Vodjinci, the situation of the village at the contact between the Sava valley and the loess terrace

U Vođincima danas prevladavaju domaćinstva i stanovništvo doseljeničkog porijekla. Prema anketi* kojom su 1968. godine bila obuhvaćena 404 domaćinstva (od oko 450) na doseljenička domaćinstva je otpadalo 299 ili 74%. Starosjedilačkih je istovremeno bilo samo 105 ili 26% domaćinstava (tab. 1). Godine 1964. udio doseljeničkih gospodarstava iznosio je 54% (1). Prva domaćinstva počela su se u Vođincima naseljavati poslije prvog svjetskog rata (sl. 3). Između dva rata doselilo se godišnje samo nekoliko doma-

Sl. 3. Tok doseljavanja domaćinstava u Vođince

Fig. 3. The course of household immigration into Vođinci

ćinstava. Nešto jače doseljavanje započinje 1939. godine. Najveći broj domaćinstava doseljen je poslije drugog svjetskog rata. Samo je 1964. godine doseljeno 47 domaćinstava. Doseljavanje odmah poslije rata je, u stvari, planska kolonizacija. Kasnije je doseljavanje bilo spontano.

Kako je pokazala anketa, domaćinstva koja su doselila do 1955-tih godina, bilo da su kolonizirana planski ili se spontano doselila, gotovo sva su u početnoj fazi bila poljoprivredna i posjedovala su zemlju. Najveći broj doseljenih domaćinstava ovog perioda potječe

*Anketu domaćinstava izvršili su u Vođincima 1968. godine u okviru svojeg terenskog praktikuma studenti Geografskog zavoda Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu zajedno sa studentima Univerziteta iz Ljubljane. Svi podaci navedeni u radu za 1968. godinu dobiveni su obradom ove ankete.

Tab .1. Udio starosjedilačkih i doseljeničkih domaćinstava u naselju Vođinci 1968. godine

Table 1. The numbers of the native and immigrant households in the village of Vođinci in 1968

Domaćinstva	Broj	%
Starosjedilačka	105	26,0
Doseljenička do 1955.	193	48,0
Doseljenička nakon 1955.	106	26,0
Ukupno	404	100,0

(Izvor: Anketa domaćinstava 1968)

iz naših agrarno prenaseljenih krajeva: Korduna, Hrvatskog zagorja, Međimurja, te Bosne i Hercegovine. U odnosu na starosjedilačka, veličina posjeda doseljeničkih domaćinstava bila je, međutim, u prosjeku znatno manja, a broj članova znatno veći. To je kod njih uvjetovalo brže usitnjavanje posjeda, smanjivanje agrarne moći, a povećavalo potrebu za dopunskim zaradama. Zbog toga je kod ovih domaćinstava brzo rastao broj mješovitih domaćinstava koja danas s velikom većinom prevladavaju.

Motivi doseljenja, struktura i ostale osobine domaćinstava koja se doseljavaju nakon 1955. godine znatno se razlikuju od prethodnih. Interes za kupovinu zemlje je pao. Kupuje se najčešće samo potkućnica na kojoj se gradi kuća, ili se kuća kupuje od starosjedilačkih domaćinstava koja napuštaju selo. Najveći broj doseljenika nema ni mogućnosti da kupi posjed koji bi omogućio egzistenciju brojnoj porodici. S obzirom da su ova novija doseljenička domaćinstva iz pasivnih krajeva, ona nemaju ni tradicije ni većih iskustava za intenzivniju obradu zemlje u ovom prostoru. I ekonomski položaj individualnih gospodarstava je takav da nimalo ne stimulira agrarnu aktivnost. Zbog toga je razumljiva težnja doseljenog stanovništva da nađe zaposlenje u industriji ili drugim djelatnostima. Pojačana imigracija stanovništva oko većih industrijskih centara, kako smo istakli, zbog toga normalna je pojava. Najveći broj domaćinstava ovog najnovijeg perioda potječe iz B. i H. i Dalmatinske Zagore (Livno, Duvno, Kupres, Prozor, Derventa, Sinj itd.).

Zahvaljujući stalnoj imigraciji broj stanovnika u Vođincima u stalnom je porastu od 1931. godine. Najveći porast stanovništva bio je u periodu od 1953. godine. Od tada pa do 1961. godine broj stanovnika porastao je od 1 154 na 1 913, što iznosi 60%. Od 1961. godine porast stanovništva je nešto usporeniji.

Osim jakog porasta broja stanovnika, imigracijom je izmijenjena i nacionalna struktura. Zanimljivo je da imigrante čine uglavnom Hrvati. Još 1921. godine udio Hrvata iznosio je u Vođincima oko 60%. Nijemaca je te godine bilo oko 25%, a Mađara oko 13%. Godine 1953. udio Hrvata već je iznosio oko 97%, dok je neznatan

udio drugih nacionalnosti. Njemačko stanovništvo je gotovo potpuno emigriralo po oslobođenju zemlje.

Posebno treba naglasiti da je u poslijeratnom periodu jako izmijenjena struktura doseljenika po porijeklu. Starija doseljenička domaćinstva pretežno su porijeklom iz prenaseljenih krajeva SR Hrvatske, dok novija doseljena domaćinstva, kako je već rečeno, uglavnom potječu iz Bosne i Hercegovine.

Uzroci doseljenja uglavnom su socijalne prirode. Većina imigranata u Vođince kao uzrok doseljenja navode »težnju za boljim životom«.

Doseljenička domaćinstva su svojim brojem, strukturom, težnjama i nastojanjima znatno pridonijeli promjeni agrarne strukture naselja.

Krajem prošlog stoljeća Vođinci su tipično agrarno naselje autarkičnog gospodarjenja u kojem je još trećina zemlje pripadala zadružnim gospodarstvima. Godine 1895. u strukturi kategorija iskorištavanja zemljišta oranice zauzimaju najveće površine, ali je znatan udio pašnjaka, livada i šuma (tab. 2). Od stoke najviše su se uzgajala goveda, svinje konji i perad. Od 1895. godine oranične površine se povećavaju, što je uglavnom opća značajka naših agrarnih krajeva. Istovremeno se pašnjaci preoravaju, šume se krče, a smanjuju se također i površine livada. Struktura kategorija iskorištavanja zemljišta 1960. godine pokazuje drugačiju strukturu od one 1895. godine (tab. 2).

Tab. 2. Kategorije iskorištavanja zemljišta naselja Vođinci 1895. i 1960 (u %)
Table 2. The categories and use of land at the village of Vođinci in 1895 and in 1960 (in %)

Godina	Oranice i vrtovi	Voćnjaci	Livade	Pašnjaci	Vinogradi	Šume	Bare	Neplođno	Ukupno
1895.	56,0	0,5	7,0	19,0	2,0	6,5	—	9,0	100,0
1960.	89,0	13,0	5,0	—	0,8	0,6	0,1	3,0	100,0

(Izvor: Popis poljoprivrede 1960; Popis gospodarstava i stoke 1895)

Ovakve promjene u strukturi kategorija iskorištavanja upućuju na demografski pritisak, a isto tako i na smanjenje autarkičnosti. U skladu s promjenama strukture kategorija iskorištavanja nastale su promjene i u uzgoju stoke, što još više govori o strukturnim promjenama gospodarstava. Od 1895. do 1960. godine broj goveda se smanjio, a pojačan je uzgoj svinja. Broj konja je u navedenom periodu također jako pao (tab. 3). Razumljive su i promjene u izboru kultura koje se uzgajaju na obradivim površinama. Struktura zasi-

Tab. 3. Broj stoke naselja Vodinci 1895. i 1960.

Table 3. The numbers of livestock at the village of Vodjinci in 1895 and in 1960

Godina	Goveda	Konji	Svinje	Ovce
1895.	645	411	915	398
1960.	208	199	1 125	398

(Izvor: Popis poljoprivrede 1960. i Popis gospodarstava i stoke 1895)

janih površina 1960. godine (tab. 4) najbolje ukazuje kojim kulturama se najviše pridavala važnost. Kako vidimo, najviše se sije kukuruz sa 43% i pšenica sa 28% zasijanih oraničnih površina. Dakle, dominantne su dvije osnovne prehrambene kulture: kukuruz i pšenica, dok se ostale kulture siju na vrlo malim površinama.

Tab. 4. Način iskorištavanja zemljišta 1960. godine

Table 4. Land use in 1960

Kulture	Površina u ha	% oranična	% poljopr. površine	% date grupe
I Oranice i vrtovi	771	100,0	92,0	—
A. Ekstraktivne kulture	275	36,0	33,0	100,0
pšenica	215	28,0	—	78,0
raž	5	1,0	—	2,0
ječam	39	5,0	—	14,0
ovas	16	2,0	—	6,0
B. Intenzivne kulture	39	50,5	47,0	100,0
kukuruz	33	43,0	—	85,0
krumpir	23	3,0	—	6,0
razno povrće	16	2,0	—	4,0
šećerna repa	18	2,0	—	4,0
suncokret	3	0,5	—	1,0
C. Strukturotvorne kulture	79	10,0	9,0	100,0
djetelina	68	9,0	—	86,0
lucarka	6	0,5	—	8,0
mješavine	5	0,5	—	6,0
D. Nezasijano	27	3,5	3,0	—
Ukupna poljoprivredna površina	836	—	100,0	—

(Izvor: Popis poljoprivrede 1960.)

Takva orijentacija u načinu iskorištavanja oraničnih površina razumljiva je iz više razloga. Najbitnije je doseljavanje novih domaćinstava što je pospješilo fragmentaciju posjeda i povećalo prehrambene potrebe stanovništva. Orijentacija na dvije osnovne pre-

hrambene kulture, možemo reći, osobina je nerazvijene agrarne sredine.

Najveće promjene u agrarnoj strukturi, kao i općenito u socijalnim osobinama naselja, nastaju, što treba naglasiti, u poslijeratnom periodu. Uvjetovane su industrijskim razvojem, pojačanom poljoprivrednom aktivnošću društvenog sektora i doseljavanjem novih domaćinstava. Već 1960. godine u naselju prevladavaju gospodarstva sitnog posjeda. Te godine 55% poljoprivrednih gospodarstava ima posjede samo do 2 ha, na ona s posjedom do 3 ha otpada 70% gospodarstava (tab. 5).

Tab. 5. Gospodarstva prema veličini posjeda i izvorima prihoda 1960.

Table 5. The farms of Vođinci grouped according to held acreage and income sources in 1960

Veličina posjeda u ha	Poljo-privredni broj		Mješovita broj		Nepoljo-privredna broj		Bez aktivnih članova broj		Ukupno broj	
	br	%	br	%	br	%	br	%	br	%
0—0,5	br 12	7	20	13	3	17	2	25	37	11
	% 33		54		8		5		100	
0,5—2	br 55	33	82	54	13	72	4	50	154	44
	% 36		53		8		3		100	
2—3	br 23	14	24	16	2	11	2	25	51	15
	% 45		47		4		4		100	
3—5	br 41	24	20	13	—	—	—	—	61	18
	% 67		33		—		—		100	
5—8	br 23	14	4	3	—	—	—	—	27	8
	% 85		15		—		—		100	
8—10	br 10	6	2	1	—	—	—	—	12	3
	% 83		17		—		—		100	
10 +	br 3	2	—	—	—	—	—	—	3	1
	% 100		—		—		—		100	
Ukupno	br 167	100	152	100	5	18	2	100	345	100
	% 49		44		100		8		100	

(Izvor: Popis poljoprivrede 1960)

U skladu s usitnjavanjem posjeda razumljivo je opadanje i broja čistih poljoprivrednih gospodarstava. Godine 1960. Vođinci imaju samo 49% poljoprivrednih gospodarstava (tab. 5), ali se njihov udio, kako ćemo vidjeti, i dalje smanjuje. Njihovo smanjenje povećalo je stalno doseljavanje i nastajanje novih mješovitih i nepoljoprivrednih gospodarstava.

Od 1960. do 1968. godine nastale su daljnje promjene u strukturi domaćinstava prema izvorima prihoda. Porastao je, naime, udio domaćinstava s mješovitim i nepoljoprivrednim izvorima prihoda. Na njih je 1968. godine otpadalo 62% domaćinstava, a udio poljoprivrednih gospodarstava, uključivši i staračka koja su također poljoprivredna, iznosio je 38% (tab. 6).

Tab. 6. Domaćinstva prema veličini posjeda i izvorima prihoda 1968.
 Table 6. The households of Vodjinci grouped according to held acreage and income sources in 1968

Veličina posjeda u ha	Poljoprivredna		Mješovita i nepoljoprivni		Staračka		Ukupno		
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	
do 0,5	br	25	28	149	60	21	32	195	48
	%	13		76		11		100	
0,5—2	br	28	31	79	32	29	45	136	34
	%	21		58		21		100	
2—3	br	9	10	12	5	7	10	28	7
	%	32		43		25		100	
3—5	br	17	19	8	3	6	9	31	8
	%	55		26		7		100	
5—8	br	11	12	1	—	2	3	14	3
	%	79		7		14		100	
Ukupno	br	90	100	249	100	65	100	100	100
	%	22		62		16		100	

(Izvor: Anketa domaćinstava 1968)

Za naše daljnje razmatranje neophodno je analizirati socijalne i druge razlike između doseljeničkih i starosjedilačkih domaćinstava. Istaknuto je da je od 404 anketiranih domaćinstava 1968. godine na starosjedilačka otpadalo samo 105 ili 26%, dok su ostala bila doseljenička. Između starosjedilačkih i doseljeničkih domaćinstava postoje znatne razlike u strukturi prema izvorima prihoda, veličini posjeda, starosnoj strukturi, te prema tome, i u težnjama i procesima koji iz toga proizlaze.

Starosjedilačka domaćinstva pretežno su poljoprivredna i imaju u prosjeku najveće posjede, premda i kod njih prevladava sitan posjed. S posjedom do 2 ha zemlje bilo je 1968. 54% domaćinstava, dok se udio domaćinstava u pojedinim grupama 2—2, 3—5, odnosno 5—8 ha zemlje, kretao od 13% do 18%.

Doseljenička domaćinstva imaju znatno manje posjede. Kod ranije doseljenih domaćinstava 88% domaćinstava nema veći posjed od 2 ha. Još manje posjede imaju novija doseljenička domaćinstva. Kod ovih gotovo i nema domaćinstava s posjedom većim od 2 ha. Oko 67% domaćinstava ima manje od pola ha zemlje. Možemo reći da kod najnovijih doseljeničkih domaćinstava praktički ima veći broj bezzemljaša.

Vrlo uočljive razlike između starosjedilačkih i doseljeničkih domaćinstava postoje u njihovoj strukturi prema izvorima prihoda. Za starosjedilačka domaćinstva smo istakli da u prosjeku imaju veće posjede od doseljeničkih i da u cjelini posjeduju većinu zemljišta. Ova domaćinstva donekle zadržavaju tradicionalna obilježja

agrarnog iskorištavanja. Većina starosjedilačkih domaćinstava su čista poljoprivredna. Na njih je 1968. godine otpadalo 38%, dok je poljoprivrednih staračkih domaćinstava bilo 27%, što ukupno iznosi 65% (tab. 7). Među starosjedilačkim domaćinstvima je mješovitih i nepoljoprivrednih domaćinstava bilo 35%. Poljoprivredna domaćinstva imaju najveće posjede. Prema anketi 1968. godine oko 60% čistih poljoprivrednih starosjedilačkih domaćinstava imalo je posjede veće od 3 ha zemlje.

Doseljenička domaćinstva u velikoj većini imaju mješovite i nepoljoprivredne izvore prihoda. Kod onih doseljenih do 1955. godine na njih je otpadalo 65%, dok još veći udio mješovitih i nepoljoprivrednih domaćinstava imaju domaćinstva doseljena nakon 1955. godine (tab. 7).

Tab.7. Domaćinstva prema porijeklu i izvorima prihoda 1968.

Table 7. The households of Vođinci shown according to the origin of the heads and of the income sources in 1968

Domaćinstva	Poljoprivred-		Mješovita i		Poljopr.		Ukupno	
	na broj	%	nepoljoprivr. broj	%	staračka %	%	broj	broj
Starosjedilačka	40	38	37	35	28	27	105	100
Doseljenička do 1955.	33	17	126	65	34	18	193	100
Doseljenička nakon 1955.	17	16	86	81	3	3	106	100
Ukupno	90	22	249	62	65	16	404	100

(Izvor: Anketa domaćinstava 1968)

U strukturi domaćinstava naselja Vođinci danas veliki udio otpada na specifičnu i sve brojniju grupu domaćinstava — na staračka poljoprivredna domaćinstva. Pojam staračkog domaćinstva, međutim, još nije definiran, iako o toj pojavi već ima dosta radova (P. Marković 1963, S. Livada 1966 i 1967). Pod poljoprivrednim staračkim domaćinstvom se uglavnom smatra ono domaćinstvo kojeg čine ostarjeli članovi i koje ostaje bez vlastite radne snage.

Pod staračkim domaćinstvima, koja su u Vođincima mahom poljoprivredna, smatrana su u ovom radu ona, čiji su članovi stariji od 50 godina a mlađe poljoprivredne radne snage neće ni imati. Takvih je u Vođincima od 404 aketiranih 1968. godine bilo 65 ili 16%. Međutim, u svojoj strukturi starosjedilačka domaćinstva imaju najveći udio staračkih domaćinstava (27%), a zatim slijede domaćinstva doseljena do 1955. godine (18%), dok domaćinstva doseljena nakon 1955. godine gotovo i nemaju staračkih domaćinstava (tab. 7).

Bitna osobina staračkih domaćinstava jest mali broj članova (prosjeak u Vođincima 1,8) i pomanjkanje radne snage. Do njihove pojave najčešće dolazi jakom emigracijom mladih članova koju često prati niska stopa prirodnog priraštaja. Takav je slučaj u Vođincima, kao i u drugim naseljima Slavonije.

Pojava staračkih poljoprivrednih domaćinstava manifestira se na različite načine. Najčešće dolazi do slabljenja agrarne aktivnosti. U staračkim domaćinstvima, zbog pomanjkanja radne snage, ne treba očekivati inovacije novih kultura ili oblika obrade, već zadržavanje postojećih osobina ili podešavanje agrarnog iskorištavanja mogućnostima obrade i nužnih prehrambenih potreba. Pojava poljoprivrednih staračkih domaćinstava može uvjetovati stvaranje socijalnog ugara, dok u prostoru istočne Hrvatske pospješuje podružljavanje zemljišta (S. Livada 1967). Pojava staračkih domaćinstava u Vođincima upućuje da će znatan dio domaćinstava, pretežno starosjedilačkih, nestati, a njihov posjed će najvjerojatnije postati vlasništvo društvenog sektora ili novog doseljeničkog elementa.

Malen prosječan broj članova, jaka emigracija, te niska stopa prirodnog priraštaja starosjedilačkih domaćinstava, upućuju da će se broj starosjedilačkih staračkih domaćinstava povećavati.

Starosjedilačka domaćinstva imaju prosječno manji broj članova (3,4) od doseljeničkih (4,6). Prosječan broj članova doseljeničkih domaćinstava iznosi 4,4 odnosno 4,9 članova (tab. 8). Unutar navedenih grupa domaćinstava postoje, međutim, u prosječnom broju članova znatne razlike, zavisno o strukturi domaćinstava prema izvorima prihoda. Najveći broj članova kod starosjedilačkih i doseljeničkih domaćinstava doseljenih do 1955. imaju mješovita, a

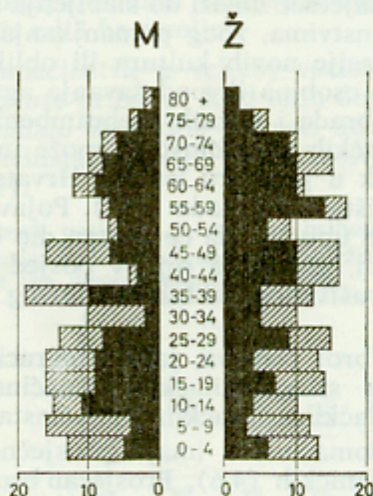
Tab. 8. Domaćinstva prema prosječnom broju članova 1968.

Table 8. The households of Vođinci shown according to the average number of members in 1968

Domaćinstva	članova Prosječni broj
Starosjedilačka — ukupno	3,4
— poljoprivredna	4,2
— mješovita i nepoljoprivredna	4,5
— staračka	2,1
Doseljenička do 1955. — ukupno	4,4
— poljoprivredna	4,1
— mješovita i nepoljoprivredna	5,1
— staračka	1,8
Doseljenička nakon 1955. — ukupno	4,9
— poljoprivredna	5,3
— mješovita i nepoljoprivredna	5,0
— staračka	1,7
Ukupno	4,4

(Izvor: Anketa domaćinstava 1968)

zatim čista poljoprivredna i staračka domaćinstva (tab. 8). Ovakav odnos u prosječnom broju članova domaćinstava prema izvorima prihoda, kako je utvredno (I. Klauzer 1963), opća je karakteristika kod nas. Kod najnovijih doseljeničkih domaćinstava u Vođincima ovakav odnos u broju članova još nije izdiferenciran, što je razumljivo s obzirom na mladost njihovog formiranja.

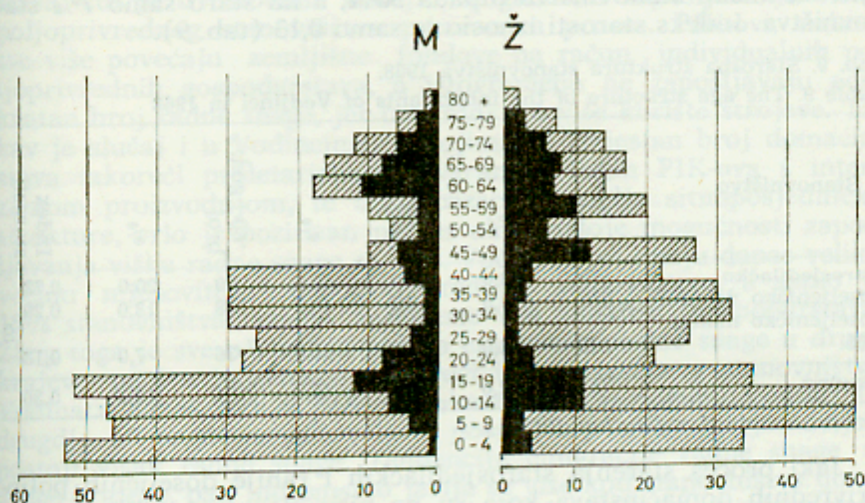
Sl. 4. Starosna struktura stanovništva starosjedilačkih domaćinstava naselja Vodinci 1968. godine (tamno — poljoprivredno stanovništvo)

Fig. 4. The age structure of the members of the native households at Vodinci in 1968 (shaded — the farming population)

Navedeni odnosi u broju članova domaćinstava upućuju i na razlike starosne strukture, odnosno na jak proces starenja starosjedilačkog stanovništva. U Vođincima je, naime, 1968. na staro stanovništvo otpadalo 20%, a na mlado samo 28% (tab. 9). Indeks starosti od 0,73 upućuje na starost starosjedilačkog stanovništva (indeks starosti od 0,4 već govori da starenje uzima maha). Kako možemo vidjeti (sl. 4) naročito veliki udio staračkog stanovništva otpada na poljoprivredno stanovništvo.

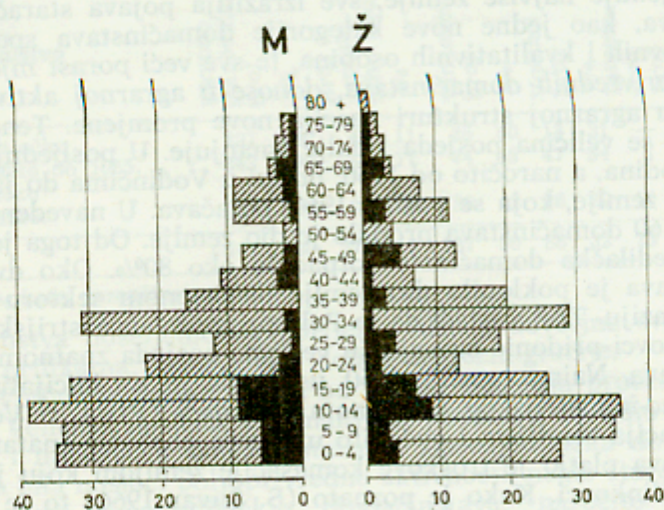
Stanovništvo doseljenih domaćinstava do 1955. godine u prosjeku je vrlo mlado. Udio mladog stanovništva iznosio je 1968. 43,5%, a indeks starosti 0,29 (tab. 9). Zanimljivo je da i kod ovog stanovništva poljoprivredno stanovništvo čini polovinu ili gotovo prevladava kod starog, a mješovito i nepoljoprivredno stanovništvo u velikoj većini prevladava kod zrelog i mladog stanovništva (sl. 5). To još više ukazuje na brže starenje poljoprivrednog stanovništva.

Najmlađe je stanovništvo najnovijih (nakon 1955) doseljenih domaćinstava s najpravilnijom starosnom strukturom (sl. 6). Kod

Sl. 5. Starosna struktura stanovništva doseljenih domaćinstava do 1955. godine (tamno — poljoprivredno stanovništvo)

Fig. 5. The age structure of the members of the immigrant households settled at Vodjinci till 1955 (shaded — the farming population)

Sl. 6. Starosna struktura stanovništva doseljenih domaćinstava nakon 1955. godine (tamno — poljoprivredno stanovništvo)

Fig. 6. The age structure of the members of the immigrant household settled at Vodjinci after 1955 (shaded — the farming population)

njih na mlado stanovništvo otpada 50%, a na staro samo 7% stanovništva. Indeks starosti iznosio je samo 0,13 (tab. 9).

Tab. 9. Starosna struktura stanovništva 1968.

Table 9. The age structure of the inhabitants of Vodjinci in 1968

Stanovništvo	0—19		20—59		60 + god.		Index starosti
	broj	%	broj	%	broj	%	
Starosjedilačko	109	28,0	202	52,0	80	20,0	0,73
Doseljeničko do 1955.	367	43,5	368	43,5	108	13,0	0,29
Doseljeničko nakon 1955.	265	50,0	228	43,0	36	7,0	0,13
Ukupno	741	42,0	798	45,0	224	13,0	0,30

(Izvor: Anketa domaćinstva 1968)

Jaki proces starenja starijeh stanovnika i ranije doseljenih poljoprivrednih domaćinstava koja su po nizu elemenata slična starijeh stanovnicima, dobro ilustrira opadanje agrarnih komponenata naselja. Nasuprot ovoj pojavi treba istaći jačanje Poljoprivredno-industrijskog kombinata Vinkovci, koji sve više proširuje svoj zemljišni fond na račun individualnih gospodarstava, jača intenzitet obrade i, mogli bismo reći, smanjuje agrarno značenje naselja.

Starenje upravo starijeh stanovnika poljoprivrednog stanovništva koje posjeduje najviše zemlje, sve izrazitija pojava starijih domaćinstava, kao jedne nove kategorije domaćinstava specifičnih kvantitativnih i kvalitativnih osobina, te sve veći porast mješovitih i nepoljoprivrednih domaćinstava, donose u agrarnoj aktivnosti i općenito u agrarnoj strukturi naselja nove promjene. Tendencija je npr. da se veličina posjeda i dalje smanjuje. U posljednjih petnaest godina, a naročito od 1950. dolazi u Vodjincima do jake kupoprodaje zemlje, koja se poslije 1960. pojačava. U navedenom periodu oko 60 domaćinstava prodalo je dio zemlje. Od toga je samo na starijeh stanovnicima otpadalo oko 80%. Oko dvadeset domaćinstava je poklonilo dio zemlje društvenom sektoru uglavnom za penziju. Treba istaći da je Poljoprivredno-industrijski kombinat Vinkovci pridonio smanjenju veličine posjeda znatnom broju domaćinstava. Naime, poslije 1960. uslijedila je, na inicijativu Poljoprivredno-industrijskog kombinata Vinkovci (PIK), u Vodjincima komasacija zemljišta i općenito uređenje posjeda. Znatno broje domaćinstava platio je troškove komasacije zemljom koju je preuzeo PIK Vinkovci. Kako je poznato (S. Šuvar 1966) to je jedan od oblika podružljavanja zemljišta kod nas.

Čini nam se da se općenito može naglasiti da PIK-ovi, koji imaju veliko značenje u poljoprivrednoj proizvodnji zemlje, utječu na smanjenje agrarne moći individualnih poljoprivrednih gospodar-

stava, što je u uslovima slabijih mogućnosti zapošljavanja viška poljoprivrednog stanovništva preuranjen proces. PIK-ovi, naime, sve više povećaju zemljišne fondove na račun individualnih poljoprivrednih gospodarstava, a istovremeno ne zapošljavaju adekvatan broj radne snage, jer u obradi sve više koriste strojeve. Takav je slučaj i u Vođincima, u kojima se izvjestan broj domaćinstava takoreći proletarizirao. Stvaranje velikih PIK-ova s intenzivnom proizvodnjom, te deagrarijacija naselja sitnopoljedničke strukture, vrlo je pozitivan proces ako postoje mogućnosti zapošljavanja viška radne snage sa sela. Vođinci npr. imaju danas veliku većinu mješovitog i nepoljoprivrednog stanovništva, a samo je 15% stanovništva stalno zaposleno van vlastitih gospodarstava. Zbog toga je sve učestalija pojava emigracija radne snage u druge krajeve, pa i u inozemstvo. Najveći broj zaposlenog stanovništva Vođinaca danas radi u PIK-u Vinkovci, bilo u pogonu Vođinci ili drugdje, ali to još ne zadovoljava postojeće potrebe, jer još uvijek postoji višak radne snage. Tendencija emigracije radne snage u druge krajeve, pa i inozemstvo javlja se više kod stanovništva doseljeničkih domaćinstava, koja općenito pokazuju veće osobine mobilnosti. Tako je npr. 1968. 18% zaposlenog stanovništva doseljenih domaćinstava nakon 1955. radilo u inozemstvu (tab. 10). Mnoga

Tab. 10. Zaposleno stanovništvo prema mjestu rada 1968.

Table 10. The gainfully employed inhabitants of Vođinci according to their place of work in 1968

Stanovništvo	Ukupno stanovnika		Broj zaposlenih		Vinkovci		Vođinci		Inozemstvo		Drugdje	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Starijosjedilačko	391	100	42	11	25	60	13	31	—	—	4	9
Doseljeničko do 1955.	843	100	140	17	74	53	47	34	7	5	12	8
Doseljeničko enakon 1955.	529	100	90	17	38	42	26	29	16	18	10	11
Ukupno	1 763	100	272	15	137	50	86	32	23	8	26	10

(Izvor: Anketa domaćinstva 1968)

domaćinstva doseljeničkog porijekla nisu zadovoljna svojim socijalnim prilikama. Zbog toga i dolazi do reemigracije.

Za Vođice je danas, dakle, od bitnog značenja proces deagrarijacije. Veličina posjeda se smanjuje, povećava se udio poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava, a starijosjedilačka domaćinstva, koja su bila nosioci poljoprivredne aktivnosti, naglo stare i nestaju. Znatno broj starijosjedilačkih domaćinstava, naročito starijih, napušta sela i odlazi u gradove. Njihova zemlja prelazi u vlasništvo PIK-a ili doseljenih domaćinstava.

Promjene koje danas nastaju u agrarnoj strukturi Vođinaca uvjetovane su strukturom i potrebama postojećih domaćinstava. Na-

čin iskorištavanja zemljišta prilagođen je uglavnom vlastitim prehrambenim potrebama. Vrlo je mali broj poljoprivrednih gospodarstava koja imaju agrarne viškove za prodaju. Uglavnom se prodaje kukuruz i pšenica. Neka gospodarstva uzgajaju šećernu repu i suncokret. Većina poljoprivrednih gospodarstava kooperira s poljoprivrednom zadrugom, koja uglavnom ima servisnu funkciju.

U uzgoju stoke zadržava se već istaknuta tendencija: smanjenje broja goveda i konja, a povećanje broja svinja. Međutim, u uzgoju stoke postoje znatne razlike između doseljeničkih i starosjedilačkih domaćinstava (tab. 11).

Tendencije postojećih promjena upućuju da će se naselje Vođinci još više deagrarizirati. Poljoprivredna aktivnost bazirana je na suviše sitnom posjedu da bi se proizvodili viškovi postojećih kultura: kukuruza i pšenice. Za uzgoj intenzivnih komercijalnih kultura koje bi na malim površinama uz postojeću radnu snagu davale viškove ne mogu se uvoditi zbog nerazvijenog tržišta.

U radu su istaknute osnovne osobine i procesi koji, međutim, nisu karakteristični samo za Vođince, već i za druga naselja istočne Hrvatske. Ovo je samo primjer koji upućuje na složenost problema i potrebu da ih se intenzivnije proučava.

L I T E R A T U R A

- Dimković B.: Međusobni odnosi i uticaji starosedelaca i kolonista posle II svetskog rata. Sociologija sela 5-6, 100-109, Zagreb 1964.
- Horvat V.: Suvremené nutarnje seobe i kretanje Hrvata, 1-76, Zagreb 1942.
- Klauzer I.: Struktura poljoprivrednih i mješovitih gospodarstava. Sociologija sela 1, 25-42, Zagreb 1963.
- Livada S.: Staračka poljoprivredna domaćinstva. Sociologija sela 13-14, 3-16, Zagreb 1966.
- Livada S.: Problemi staračkih domaćinstava i mogućnosti područstvljavanja njihove proizvodnje, zemlje i ostalih sredstava (elaborat). Agrarni institut, Zagreb 1967.
- Marković P.: Staračka domaćinstva na selu. Sociologija sela 2, 21-27, Zagreb 1963.
- Pavičić S.: Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji. 1-356, Zagreb 1953.
- Sić M.: Karakteristika i značenje suvremene imigracije u istočnu Hrvatsku. Zbornik VIII kongresa geografa Jugoslavije, Skopje 1968 (u štampi).
- Šuvar S. : Osnovne karakteristike i uvjeti procesa područstvljavanja zemlje u Jugoslaviji. Sociologija sela 11-12, 5-80, Zagreb 1966.

I Z V O R I

- 1) Popis gospodarstava i stoke 1895. Zagreb 1898.
- 2) Popis poljoprivrede kotara Osijek 1964.
- 3) Popis poljoprivrede 1960.
- 4) Popis stanovništva 1961.
- 5) Anketa domaćinstava 1968.

Tab. 11. Uzgoj stoke 1968.
Table 11. Livestock rearing at Vodjinci in 1968

Domaćinstva	Goveda						Konji					Svinje				
	Broj domaćin- stava	Domaćin- stava s govedom	sa 1	2	3	4	5+	Kup- goveda	Domaćin- stava s konjima	sa 1	2	3	4	Kup- konja	Domaćin- stava sa svinjama	Ukupno svinja
Starosjedilačka	broj %	105 38	21 55	12 32	2 5	2 5	1 3	65	34 32	11 32	22 65	1 3	—	58	67 64	407
Doseljenička do 1955.	broj %	193 100	55 28	41 24	—	—	1 2	72	27 14	19 70	7 26	1 4	—	36	129 67	535
Doseljenička nakon 1955.	broj %	106 100	28 26	22 79	5 18	3	—	35	4 4	2 50	2 50	—	—	6	58 55	188
UKUPNO	broj %	404 100	121 30	84 69	30 25	3 2	2 2	172	65 16	32 49	31 48	2 3	—	100	254 63	1130

(Izvor: Anкета domaćinstava 1968)

Summary

VODJINCI

A Contribution to the Study of Sociogeographical Changes in Immigrant Settlements in Eastern Croatia

by

Milan Vresk

Taking the village of Vodjinci near Vinkovci as an example the author has tried to stress the essential sociogeographical elements and processes characteristic of the settlements in eastern Croatia where in addition to the native inhabitants immigrant settlers live. Eastern Croatia is a region of strong immigration and in 1961 over half its population were of immigrant origin. In 1964 36.2% of the farms there belonged to immigrants.

At Vodjinci today too, the majority of the inhabitants are of immigrant origin. In 1968 74% of the households belonged to immigrants and only 26% of them to the native population. The article stresses the differences in structure, qualities and speculations between the immigrant and native households, which result in definite changes and proceses.

The native households are predominantly farms (65%) and on the average their holdings are largest though very small holdings are the general rule. Almost all the immigrant households settled till about 1955 were agricultural in their initial stage and possessed some holdings. These were generally smaller than those of the natives, while the number of family members were larger. This soon led to the division of the already small holdings, a process which reduced the farming effect and increased the need for additional earnings from non-agrarian or mixed sources (in 65% of the households).

The motives of immigration, the structure and the other properties of the households that have settled since 1955 differ considerably from those of the settlers who had come earlier. Now land is not much bought. The principal endeavour is to find a job in industry or other activities. Most of these household are non-agrarian or mixed (81%) and on the average their families are numerous (about five members).

The early settlers chiefly came from Croatia (Zagorje, Kordun, Međimurje, etc.) and a considerable number from Bosnia and the Herzegovina.

The process evidently taking place today at Vodjinci and which involves other structural and social changes is the abandonment of farming. In 1968 62% of its households were either mixed or non-agrarian, and the number of such households is increasing. So is also the number of farms worked by old people, and the aging of the farming population is evident. This particularly refers to the farms in the possession of the native inhabitants, who are predominantly agrarian. In 1968 these people had the properties of aging (their age index was 0.73), and 27% of their farms were run by old people.

It is an interesting fact that aged households are appearing also among the early settlers, a fact which still more clearly shows that the farming population generally grow older than the rest, and that the agrarian component of the village is weakening. It is necessary to stress that the State Farm and Food-Processing Firm of Vinkovci is accelerating the abandonment of farming because it acquires privately-owned farm land in various ways, which under the present circumstances seems to be too early a process. The majority of the gainfully edployed villagers work with that firm while some have found jobs abroad (8%). Poor employment possibilities are even causing emigration.